

Nijverheid.

ONDERZOEK, WAARDOOR DE BURGERS EN INWO-
NERS VAN AMERSFOORT OUDTIJDS HUN BE-
STAAN GEVONDEN HEBBEN..

Eerste gedeelte.

Men was in de eerste dagen der vestiging van Amersfoort, de tweede stad in onze Provincie, — doch welke van den beginne af, dat dezelve met regten en privilegiën van eene stad voorzien is, in opzigt van de Souvereiniteit van den lande, steeds met Utrecht in gelijken rang heeft gestaan — aldàar even zoo zorgvuldig in het daarstellen van vrijheden en voorregten van de ingezetenen, als wij dit van de laatstgenoemde plaats beschreven vinden.

Reeds vroeg werden er de inwoners onderscheiden, in: *Burgers*, *Onderzaten* en *Grasburgers*. *Burgers* waren diegenen, binnen de stad wonende, aldaar van burgers geboren, of die hun burgerregt gekocht hadden. Zij werden in alle voorkomende gevallen door den Raad verantwoord en voorgestaan, hetwelk hierin bestond, dat in wereldlijke zaken de eene burger of onderzaat, de goederen of den persoon zijns medeburgers, buiten de stad, niet mogt bezetten of belasten. Ook konden zij zoo binnen als buiten dezelve, voor geene geestelijke regters, geeischt of gedaagd worden.

En voorts werden zij tot allerhande gilden, en in den Raad toegelaten. Niemand kon burger worden, zoo hij niet vrij, aan niemand cijnbaar, en nimmer in eens anders land in regten was aangesproken.

Iemand die het burgerregt door aankoop verkregen had, was intusschen van den vrijdom der tollén buiten de stad en deszelfs vrijheid zoo lang verstoken tot dat hij een half jaar binnen de stad gewoond, en even als andere inwonende burgers, gewaakt en gegraven had. Voorts moest zulk een persoon door aankoop burger geworden, vijftig beijersche gulden (*) tot pand of borg stellen, dat hij met vrouw en kinderen binnen de stad komen zoude, en 6 jaren lang bepaaldelijk blijven wonen en de lasten betalen.

Men kon echter ook het burgerregt door huwelijk bekomen; doch alleen op voorwaarde dat hij, die eens burgers dochter of weduwe trouwde, binnen een jaar en zes weken na den trouwdag, daarom aan den Raad op het stadhuis verzocht had; zoo dit verzuimd werd, was hij met zijne vrouw onthurgerd.

Onderzaten waren zij, die in de stad en derzelver vrijheid woonden; maar geen burgerregt hadden. Men nam niemand hiertoe aan, en liet hen zelfs niet ter inwoning toe, of hij moest eerst voor den Raad verschijnen, om denzelfden eed van getrouwheid af te leg-

---

(*) Een Beijersche gulden werd doorgaans gerekend op 15 stuivers, ook wel meerder of minder. In 1478 vinden wij dien ter waarde van 16 stuivers; in het jaar 1498 daartegen slechts 14 en een halve stuiver. Zie *Utr. Jaarboeken van Burman*, III. deel bl. 242, en *Anth. Matth., Fundat. et Fata Eccles. I. B. p. 487*

gen, die de burgers mede doen moesten, en behalve dit, de bewijzen zijner vorige woonplaats mede brengen.

Bovendien waren deze onderzaten verpligt, genoegzame borgen te stellen; niemand, hoe gegoed hij ook zijn mogt, werd daarvan verschoond. In het jaar 1443 vinden wij ten dezen aanzien een overtuigend voorbeeld: zekeren Ricout van Steenbeek, welke op een aanzienlijk goed *Rambroek* genaamd, in de vrijheid der stad kwam wonen, werd, zoo heet het, door den Raet, Out, Nye, ende Gemeente tot onderzaet aangenomen: borgen waren Jan en Gijbert van Bemel, als 't punt inhout.

De *Grasburgers* eindelijk, werden dezulken genaamd, die elders buiten de stad en derzelve vrijheid woonden, en het burgerregt gewonnen hadden; meestal echter waren het zoodanige personen, die om handel te drijven met koopwaren in de stad kwamen. Deze grasburgers werden volgens bijzondere keuren, van stadswege niet verantwoord of in stads bescherming genomen; ofschoon zij aan de stads keuren en breuken even zoowel onderworpen waren, en gelijk de andere burgers waken en graven moesten; zij konden ook geen genot hebben van den vrijdom der tollén, aan de andere poorters en burgers toegekend.

Het grasburgerregt erfde niet op de kinderen over. Een grasburger konde met geen ambt of benificie, in het stadsbestuur begunstigd worden.

Uit de opgenoemde burgerij, zijn van ouds af, verscheidene gilden opgericht, die hare eigene en afzonderlijke wetten, vrijheden en reglementen hadden om

de ambachten en neringen in stand te doen blijven; te waken dat de een den ander niet zoude onderkruipen; en in het algemeen, om de handteringen, koopmanschappen en fabrieken tot het gemeenschappelijk welzijn in behoorlijke orde te houden.

Wij achten het niet ongepast, om in dit nummer van het Tijdschrift ons bepaaldelijk bezig te houden met een onderzoek naar de middelen van onderhoud, den oorsprong en de bijzonderheden van de voornaamste takken van nijverheid, welke vroeger in Amersfoort aanwezig waren en gebloeid hebben. Wij zullen daartoe de verschillende takken van handel en werkzaamheden, naar de volgorde voorstellen, van den rang welken zij bij de gilden ontvangen hadden.

De oudste en voornaamste tak van onderhoud, waarvan men met zekerheid melding gemaakt vindt, is de Landbouw. De eerste bewoners schijnen zich voornamelijk hierop toegelegd te hebben. De meeste landerijen rondom Amersfoort, werden voormaals door de aan deze plaats gevestigde personen met den ploeg bearbeid; zij hadden derzelver schuren en bergen, bij hunne huizen en woningen staan. Doordien echter deze plaats van lieverlede eene stad werd, zijn de bouwhuizen uit de binnen- in de buitenstad geraakt, en aldaar nog lang gebleven.

Tot bewijs van den ouderdom der bouwlieden, kan men aannemen, dat de bouwlieden, na de schutters, welke het eerste gild hadden, als de tweede in de gilden zijn opgenomen; als zoodanig moesten zij mede de stad bewaren, en in de processien den voorrang voor alle

andere gilden genieten. Voorts verkregen de bouwlieden in den jare 1436, de toezegging van den Raad: » dat » ze de voorkeur zouden hebben een altaar te setten » aan den pylaar van 'theilich Sacrament in St. Joris » kerk zoo verre men daar een altaar setten soude.» In het jaar 1614, toen al de gilden der stad ieder een glas in de genoemde kerk geschonken hadden, versierde dat van het gild der bouwlieden den eersten rang, aan de zuidzijde bij het orgel.

Op het gild der bouwlieden volgde dat der brouwers. Vroeg heeft men zich te Amersfoort op het brouwen van smakelijke bieren toegelegd; aanvankelijk gingen dezelfde voornamelijk naar *Amsterdam, Naarden, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnikendam*, en *Medemblik*; benevens naar de dorpen van *Amstelland* en *Gooijland*, later strekte de uitvoer zich uit door gansch *Holland, Zeeland, Vriesland, Utrecht, Oecrijssel*, ja zelfs naar *Brabant* en *Henegouwen*.

Deze bieren waren zeer deugdzaam, en overal bijzonder geroemd en gewild. Even gelijk vroeger de goede lakenen te *Delft* den naam droegen van *Delfspuik*, zoo was het Amersfoortsche bier onder de benaming van Amersfoortsche *Koyt* (kuit) bekend, en bij een ieder geacht. Er werd om hetzelfde smakelijk te maken, ook niets gespaard: want van negentienhonderd ponden gewigt, mogten niet meer dan zestien vaten, en van twee duizend zeventienhonderd vijf en zeventig ponden gewigt, slechts vier en twintig vaten kuit gebrouwen worden. Niettegenstaande dit zwaar en dik bier gaf, zoo verkochten zij nogtans daarvan de ton voor der-

tien en veertien stuivers. Vóór het jaar 1400, werd het Amersfoortsche bier in Holland, tot 12 of 13 halve braspenningen verkocht, (waarvan nog eene halve braspenning pacht moest gegeven worden.) Dit zullen waarschijnlijk vlaamsche braspenningen geweest zijn, welke in de oude stadsboeken op eene waarde van anderhalve stuiver worden aangegeven; zoodat de verkooper nog geene gulden voor eene ton ontving. Hoe weinig van onze tegenwoordige waarde zal dan de brouwer niet ontvangen hebben?

De bijzonder groote aftrek van deze bieren, en het voordeelige dezer nering, gaf aanleiding, dat bijna een ieder zich op het brouwen begon toeteleggen. Geen wonder dus, dat het getal der brouwerijen binnen Amersfoort naar de oude overlevering, wel tot driehonderd en vijftig is aangegroeid. Men vindt dit ook bevestigd door een glasschrift, dat de brouwers in de gemelde St. Joriskerk gegeven hebben, luidende als volgt :

*Men sag wel eer in 't Amersfoortsche dal
Drie honderd en vyftig Brouwers leven;
Maar die daar nu nog zyn in 't getal
Die hebben dit Glas alhier gegeven.*

De brouwerijen werden in den omtrek van de binnestad gevonden, gelijk dit blijken kan uit een besluit, waarin gezegd wordt: » Item zoe wie buten onser stadt » oude muyrre wonaftich is, die en sel noch brouwen, noch melten, (mouten) by vyf beyerse gulden, alzoek dik als hy 't deede." Van hier komt het, dat velen der voornaamste huizen te Amersfoort

in de binnenstad, met groote en diepe kelders voorzien zijn, om de gebrouwen bieren op te leggen. Voorts waren er vele goede ordonnantiën beraamd, ten aanzien van het brouwen van het gemelde kuit en hoppenbier; zoowel ten opzichte van de gerst, weit, en ander koorn; het storten, begieten, malen, mou-ten, koelen; als ook omtrent de overige zaken die daarbij behooren; alles strekkende om steeds goed bier te hebben en te behouden.

Ten einde de nering van brouwen eenen goeden voortgang te geven, en de bieren overal te kunnen vertieren, zijn de Amersfoortenaren er al vroeg op uit geweest, om op alle wateren en stroomen, vrijheid van tol te erlangen, en werden er deswege verscheidene onderhandelingen aangeknoopt. Van Willem, Graaf van Henegouwen, Holland enz., zijn in het jaar 1326, vele opene brieven verkregen; voorts van Aelbrecht, Palsgrave op den Rijn, Hertog in Beijeren, Ruwaard van Henegouwen, Graaf van Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland, in 1388; van Aelbrecht, Palsgrave op den Rijn, Hertog in Beijeren, Graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland, in 1398; van Willem, Palsgrave op den Rijn, Hertog in Beijeren, Graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland, in 1417; van Jacoba, Hertogin van Beijeren, Gravinne van Henegouwen, Holland, Zeeland, en Vrouwe van Vriesland, in 1417; van Johan, Palsgrave op ten Rijn, Hertog van Beijeren, zoon van Henegouwen, van Holland en Zeeland, in 1422; en eindelijk van

Keizer Karel den Vijfde als Graaf van Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland in 1523; waarvan wij later de nadere bijzonderheden zullen opgeven.

Om het brouwen binnen de stad te behouden, en opdat niemand buiten dezelve brouwen, of het bier buiten de stad gebrouwen, voor Amersfoorts bier verkoopen zoude, was reeds vroeg de navolgende opmerkelijke keur gesteld: » Enich man, knecht, wyf of » dienstmeecht die buten onser stadt voer brouwen tot » eenigen stede buten oirlof des Raits, ende wy ver- » willekeuren hem nimmer meer Burger te worden; » ende wair hy onse Burger nyt, soe en mach hy » nimmermeer onze Burger werden, ende nimmermeer » bynnen onser stadt 't woonen."

» Item zoe en sel men in eenen huysen nyt meer » dan eens ter week brouwen; elkeck by 10 Beyerse » gulden. Ende dier keur sullen gelden die geene die » in den huysen woonen, dair men meer dan eens » brouwen, alsoe dicke als sy 't deden."

In het jaar 1442 is verder door den Raad bepaald: » Dat wie buten Enchuysen, ofte veerre van onser Stadt » buten der tollens brout, die mach twee reysen in die » weeke brouwen; ende elk reyse 24 vaten, ende » geven van elke 24 vaten, een en een halve scyse."

Eindelijk is door Keizer Karel, als Hertog van Gelre en Heer van Utrecht, op den 4 November 1528 en 20 Mei 1544 bevestigd: » dat niemand soude mogen brouwen in Gelre, binnen der half mijle; en in Stigte » geseten, binnen twee myle van der stad Amersfoort." Die van Amersfoort waren bovendien voor hare bie-

ren, die ten platten lande van Utrecht verkocht en gedronken werden, vrij van het stuiver geld, hetwelk men anderzins voor eene schatting vorderde; zoodat zij geheel *Eemland* daarvan vrijhielden.

Uit eenige berigten van plaats gehad hebbende omstandigheden, kan men het getal brouwerijen mede eenigermate afnemen; zoo vinden wij melding gemaakt, dat in hetzelfde jaar (1495) waarin de *pest*, welke vroeger en later vele verwoestingen in Amersfoort had aangerigt, nogmaals zoodanig onder de inwoners woedde, dat er in eene week 115 menschen gestorven zijn, er bovendien op den 11^e Maart (anderen zeggen den 13^e) zulk een' hevigen brand binnen de stad ontstond, dat er meer dan driehonderd huizen, *dertig Brouwerijen*, benevens het minnebroeders klooster, geheel in de asch werden gelegd.

Deze brouwering nam echter grootelijks af, toen dezelve door al de hollandsche en vele andere steden, meer is verspreid geraakt. Het getal der Brouwerijen dat in de 17e eeuw nog tusschen de 30 en 40 bedroeg, doch in het begin van de 18e reeds tot op 6 verminderd was, is omtrent het jaar 1760 slechts 3 geweest. Sedert eenen geruimen tijd is verder het getal tot het minst mogelijke gedaald, men vindt er namelijk nu geene andere dan ééne, het *klaverblad* genaamd.

Het veelvuldige brouwen, hetwelk in de stad plaats had, waardoor er zulk een groot aantal ketels voorhanden waren, heeft eenmaal bijgedragen, om Hertog Philips van Bourgouje het beleg van Amersfoort te doen opbreken. Dit gebeurde ten jare 1427, toen deze Vorst met veel volk uit

Piccardien, Bourgonje en Holland voor de stad kwam om dezelve te belegeren; nadat hij *Bunschoten* had ingenomen was zijn voornemen, om de Amersfoorders van de Zuiderzee af te snijden. De stad werd door de Picarden, welke het grootste gedeelte van het leger uitmaakten, aan alle zijden met allerlei wapen- en vuurtuig vreeselijk aangetast en bestormd. Philips ontzag geen gevaar. Hij sprong zelf over de gracht, en ging zijn volk moedig voor; zoodat het toen, naar het zeggen der geschiedschrijvers, met de stad bijna gedaan was; daar hij de burgers reeds tot drie malen toe van de wallen verdreven had. De vrouwen evenwel stonden hare mannen kloekmoedig bij, en bragten met behulp van de driehonderd Utrechtsche schutters, (den voorafgaanden nacht tot bijstand gezonden); benevens die van vele grijsaards, jongens en kinderen een groot aantal brouwketels met het dik van het bier, kalk enz. in kokend water gemengd op de wallen. De mannen goten deze waar op de aanvallers naar beneden, welke de muren reeds met ladders beklommen hadden, en onthaalden hen zoo goed, dat zij zich met een groot geschreeuw en misbaar wegpakten. Deze geïmproviseerde verdediging, en de verdere aanmoediging der vrouwen, vuurden den moed der burgers zoodanig aan, dat zij als leeuwen op de belegeraars aanvielen, en eene groote slagting onder hen aanrigten. De Hertog van Bourgondien werd hierdoor genoodzaakt het beleg op te breken, en van de stad af te trekken (*).

(*) Zie Pontanus, Lib. IX. pag. 432. — Vossius, Jaarb. pag. 602, seq. — Vaderl. Historie III. pag. 496.

Belangrijk is de brief van Keizer Karel den Vijfde in dato 6 Julij 1523 uit *Mechelen* geschreven, (bladz. 296 reeds door ons aangehaald), waarbij aan de Amersfoorders voortdurend vergund werd, om derzelve bieren in *Holland*, *Zeeland* en elders in het Nederlandsch gebied van dien Vorst te mogen verkoopen en leveren, tegen de bij het octrooi van den Hertog Albrecht van Beieren bepaalde jaarlijksche recognitie *van hondert gouden oude Francrycse scilden 't stuk van twee ende veertich stuivers*. Het was in antwoord op een beklag door Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stad Amersfoort, uit naam van alle poorteren en inwoners aan hem gedaan, dat die van Amsterdam en andere plaatsen door het verkeerdelyk toepassen van een plakaat, waarbij bepaald werd, dat elke ton vreemd bier 4 stuivers meer pacht zoude betalen dan het bier binnen 's lands gebrouwen. Deze impost stelde het bier van Amersfoort dat (zoo luidde de brief) *ten hoichsten tot derthien of veerthien stuyvers* verkocht werd, gelijk, aan het oostersche hetwelk *thien schellingen groot vlaamsch (f 3)* per ton en dus meer dan driemaal zoo veel kostte.

Van deze erfpacht of biertol van 100 fransche schilden of 210 gulden, zijn die van Amersfoort den 18 Maart 1702, (*) door de Heeren Staten Generaal ontslagen, ofschoon zij denzelven nog eenige jaren achterstallig waren. Ten gevolge van deze remissie werden de bieren, in Amersfoort gebrouwen en in Holland in-

---

(*) Zie Utr. Placaatboek, II Deel, pag. 823.

gevoerd, aan de betaling van de Graaflijkheids-tollen en den impost op de buiten gebrouwen bieren onderworpen.

In een volgend stukje zullen wij over de andere artikelen van Nijverheid spreken, welke vroeger in Amersfoort tot het bestaan der inwoners hebben bijgedragen.

P. W. L.

PAARDENMARKT,

Voor de Paardenmarkt van den 6^{en} Augustus 1838
zijn ingevoerd :

Kantoor Catharijnepoort.	204	Paarden.
» Tolsteegpoort.	84	»
» Gewezen Waardpoort.	18	»
» Wittevrouwepoort.	56	»
» Ridderschapsvaart.	100	»
» Roodebrug.	21	»
» Vaartsche Rijn.	38	»
Totaal.	521	Paarden.